

Stora Kopparbergs kyrka

Talrika gruvområden med Tiskasjöberget i centrum men även mängder med slaggvarp och hyttruiner, vattenleder och dammar samt särpräglade bergsmansgårdar påminner om koppars betydelse i gången tid alltifrån 700-talet. I ett bytesbrev från 1288 bekräftar biskop Peter i Västerås återköpet av en åttondel av gruvan. Denna viktiga transaktion visar att malmbrytningen nu inte längre var en lokal angelägenhet utan att samhällets toppskikt var djupt engagerat i verksamheten.

Bergsmännen, som svarade för brytningen och kopparframställningen, bodde i den brutna skogsterrängen runt gruvan och hörde då hemma i de kringliggande socknarna Svärdsjö, Torsång, Stora Skedvi, Stora Tuna och Vika. Själva "Bergget" hörde formellt till Torsångs församling. I början av 1400-talet, troligen redan på 1300-talet, bildade bergsmännen och alla som hade sin utkomst av gruvan en egen exterritoriell församling vid Kopparberget. Präst vid Kopparberget var år 1414 Gödeke Henriksson - sannolikt kaplan under kyrkoherden i Torsång. Men först i samband med ändrad fögderiindelning 1554 blev "Bergget" äntligen en territoriell församling med fastställda gränser, församlingen vid Kopparberget.

Tillströmningen av folk för gruvdriften ledde tidigt - vid mitten av 1300-talet enligt ett nu förlorat indulgensbrev (avlatsbrev) uppmärksammat av riksrådet Flemming 1659 - till att gruvfolket byggde åt sig vid "Bergget" ett kapell, troligen helgat åt Sankta Anna som var bergsmännens särskilda skyddshelgon. I ett avlatsbrev från 1471 skrivet på latin kallas kyrkan på "Bergget" för *Capella Montis Cupri*. Ett kapell var under medeltiden en kyrka utan sockenmenighet men knuten till en moderkyrka, i det här fallet Torsångs kyrka. Ordet capella säger inget om själva byggnaden. Skillnaden mellan orden kapell och kyrka var under medeltiden flytande Ett kapell kunde vara en oansenlig träbyggnad men också en stor tegel- eller gråstensbyggnad. För den icke bofasta befolkningen, alltså icke sockenbor, kunde ett kapell som i det här aktuella fallet också vara försett med det som hör en sockenkyrka till, exempelvis en begravningsplats (avlatsbrevets *cimiterium*).

Kyrkbyggen fordrade under medeltiden förutom byggmästare och skickliga hantverkare, material och kontanta medel och inte minst offervilja. Det är i det här sammanhanget, som avlatsbrevet från 1471 blir särskilt intressant. Avlatsbrevet utfärdades av ärkebiskop Jacob Ulfsson, vars intresse för kyrkokonst är välkänt. Brevet undertecknades också av stiftets biskop Lydeke samt biskoparna i Strängnäs, Skara och Växjö, vilket kanske kan tyda på att Kopparbergets kyrka var en riksangelägenhet. Avlatsbrevet var knutet till en pågående eller planerad restaurering (*conservationem*) av en redan existerande byggnad och innebar genom sina avlatsförmåner alternativa botgöringsformer till dem som prästen hade ålagt som botgöring efter fulljord bikt. Detta kom att medföra att betydande penningmedel flöt in i kyrkans offerstockar. De dagar som kom ifråga var vissa kyrkoårs- och helgondagar, bl a Anna-dagen den 9/12, samt också den årliga hågkomsten av kyrkans invigningsdag (*dedicatio ecclesie*), vilket bör innebära att kyrkans äldsta del vid denna tid var invigd.

Det finns nu två skilda uppfattningar om den medeltida kyrkans tillkomst. Professor Gerda Boëthius hävdar, att den nuvarande kyrkans äldsta delar härrör från en basilika från 1300-talets mitt eller senare hälft. En annan åsikt framför fil.dr. Gunnar Redelius, som anser att den nuvarande kyrkan under 1400-talets senare del primärt byggts som en hallkyrka med sidoskepp. Uppgift står mot uppgift. Gemensamt för bägge uppfattningarna är dock att kyrkan - när den nuvarande nu var byggd - välvdes under andra hälften av 1400-talet.

I huvudsak fick då kyrkan det utseende vi känner idag. Med sina stora dimensioner och sitt speciella utförande har kyrkan inga direkta förebilder i Sverige. Kontakt med Nordtyskland och särskilt Danzig förelåg vid denna tid från bergsmännens sida, varför förebilder till kyrkan troligen får sökas i detta område.

Medeltidskyrkan vid Berget

Karakteristiskt för bergsmännens kyrka är de många stjärnvalven. Med undantag av Åbo domkyrka har ingen annan kyrka i Sverige erhållit så många stjärnvalv. Längst i öster (det tidigare koret innan utbyggnaden 1684) finns en Sturestjärna följt västerut av en Enköpingsstjärna,

därefter en Vadstenastjärna, en Sturestjärna och ytterligare en Vadstena-
stjärna. Sidoskeppens samtliga valvbågar fick Vadstenastjärnor. Ann Mari
Karlsson, som namngivet de olika valvtyperna, räknar med att de medeltida
valven slogs på 1470-talet av ett tyskt arbetslag, i vilket dalkarlen Anders
Murmäster ingick, han som slagit valven i Vika och Stora Tuna kyrkor och
även i Rättviks kyrka.

Varför stjärnvalv? Byggnadstekniskt var det en god lösning på välv-
ningen. Därtill gav stjärnvalvet kyrkobesökarna en skönhetsupplevelse,
särskilt när skenet från ljuslågorna mötte valvribborna. Men stjärnvalvet
ingick också i kyrkans symbolspråk, där kyrkobyggnaden var en kon-
kretisering av himlen på jorden, en spegling av det himmelska paradiset.
Valvens skönhet och storhet blev en bild av den gudomliga härligheten.

Symboliken i medeltidens kyrkoarkitektur möter vi också i oriente-
ringen av kyrkorummet mot öster - paradiset och den uppgående solens
väderstreck. Framme vid korväggen går gränsen mellan tid och evighet.
Bortom koret firar de trogna i alla tider och hela den himmelska härskaran
den himmelska måltiden tillsammans med oss. Här finns också ett tydligt
samband mellan kyrkan och Jerusalems tempel, det jordiska såväl som
det himmelska. Också kyrkan har förgårdar (kyrkogården, vapenhuset),
det heliga (långhuset) och det allra heligaste (koret) inbyggt i sin struktur.
Från långhuset leder några trappsteg upp till koret efter mönstret från
Jerusalems tempel, där en trappa ledde från det heliga upp till det allra
heligaste. Men i templet hängde här ett förhänge, som stängde vägen till
det allra heligaste. Vid Jesu död rämnade förhänget och gjorde vägen fri
in i det allra heligaste. Därför hänger bilden av honom på den plats, där
förhänget fanns och predikar på detta sätt om Jesu försoning. Och där
förbundsarken stod i det allraheligaste i Jerusalems tempel, där står nu
altaret i kyrkan. Förbundsarken med nådastolen var i det gamla förbundet
tecknet på och platsen för Guds närvaro. För den kristna meditationen
har altaret alltid fyllt samma uppgift. Dit har Kristus öppnat vägen - ända
fram till Guds hjärta (Heb 10:19). Triumfkrucifixet uppe i korvalvet berät-
tar för besökaren om den öppna vägen ända fram "genom Jesus Kristus,
vår Herre".

Dopfunten har ett lika tydligt symbolspråk. Genom dopet kommer vi
in i kyrkan, vilket ursprungligen markerades genom dopfontens placering
vid ingången i kyrkans västra del. Så också i denna kyrka. Samma tydlighet
möter i västportalens symbolspråk. Alltjämt är den ståtliga västportalen
med sin kraftfulla profilering en hyllning till Kristus. "Den som går in ge-
nom mig skall bli räddad" (Joh 10:9) var ord, som gjorde västportalen till

en Kristussymbol. Den som går in i kyrkan både som rum och som andlig gemenskap går in "genom Jesus Kristus, vår Herre". Den nya västportalen efter tornets tillkomst 1785 med sin kopparklädda port och dess lilla dörr talar samma symbolspråk. "Den port är trång ... som leder till livet" (Matt 7:14).

De tolv kraftiga pelarna vill påminna om Paulus ord "den byggnad som har apostlarna till grund" (Ef 2:20). Pelarnas åttkantiga form, som är så karakteristiska för kyrkobyggnaden, har en rik symbolisk bakgrund. Den åttkantiga formen kan tolkas som syftande på de sju skapelsedagarna samt den åttonde dagen som den nya födelsens dag, den dag som möter i kyrkan. Predikstolens fem sidor har tolkats som en påminnelse om Jesu fem hemligheter - hans födelse, lidande, uppståndelse, himmelfärd och återkomst - som skall förkunnas från predikstolen.

Rummet, sången, bönerna, rökelsen - allt talade samma språk. Himlen var nära. Man var ännu inte riktigt där, men man befann sig i en tillvaro som var helig.

Viktiga händelser i byggnadshistorien

Åren gick och i ett privilegiebrev från 1634 för Falun konstaterades att kyrkan blivit för liten för den växande befolkningen. I mitten på 1600-talet var Falun rikets andra stad i storlek. Även om Kristine kyrka blivit klar 1659, så förlängdes åren 1684-86 den gamla kyrkan österut under ledning av Erik Malm från Västerås med ett valv i samtliga skepp och erhöll ett smalare och rakslutat kor. Tillbyggnaden fick valvstjärnor utan synliga ribbor, s k gratteknik. I mitskeppet slogs en åttauddig stjärna, i norra sidoskeppet en Vadstenastjärna och i det södra ett åttadelat kryssvalv liksom också i koret. Valvens form och utförande har stora likheter med valven i Kristine kyrka. Samtliga valvdekorationer i hela kyrkan är från omkring 1900. År 1698 byggdes längst i väster en orgelläktare i två våningar. Senare tillkom även läktare längs norrsidan. Inför det förestående tornbygget revs 1779 kyrkans vapenhus.

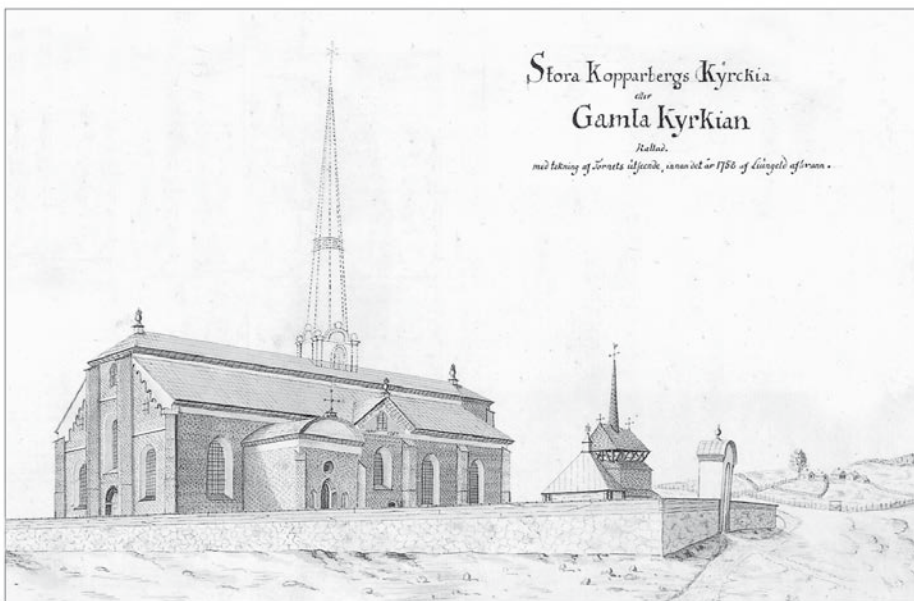
Sakristian består av två rum. Den västra delen, som nu fungerar som ett förrum till själva sakristian, är samtida med kyrkans tillkomst. Det östra rummet byggdes i samband med korutbyggnaden. I förrummet exponeras kyrkans rika silversamling i ett valv bakom ett pansarglas. Som en följd av glasmonterns tillkomst har en gallervägg i smide satts upp för att avgränsa själva sakristian. Sakristian är inredd med moderna skåp och ett beredelsebord. I rummet finns också ett allmogebord från tiden om-

kring 1800. I sakristians övervåning finns koraläktaren, den s k gap-skullen. Med en spetsbåge öppnar den sig mot det norra sidoskeppet. Här stod en av kyrkans första orglar. Hålet ovanför gap-skullen höggs upp för att orgelljudet skulle kunna strömma ut i kyrkan.

År 1757 slog blixten ner i kyrkan och den eldsvåda som utbröt brände ner tak och takryttare. Efter detta byggdes takryttaren, som omnämns första gången 1621, inte upp igen. Ett torn fick kyrkan först 1780-81 krönt med en kopparklädd sformad huv. Drygt 100 år senare

byggdes tornet om ovanför listen till en hög mittspira omgiven av fyra mindre. Överst kröns spiran av kyrktuppen. I den kyrkliga symbolvärlden är tuppen främst en vaksamhetens symbol och vill påminna om tuppens galande vid Petri förnekelse. Men den är också en uppståndelsesymbol, vilket förstärks av tuppens galande vid soluppgången, som också den är en symbol för Kristi uppståndelse. När tuppen gal i gryningen är det alltså en hälsning till människorna om ljusets och livets seger över mörkret och döden.

En genomgripande restaurering ägde rum 1898-1901. Valvbågar och pelare frilades från puts. Koret fick ett nytt altare och en ny vägghpanel. Kyrkan fick en helt ny bänkindelning och fönstren en enhetlig form. Om nästa restaurering berättar en minnestavla i vapenhuset följande: UNDER TIDEN AUGUSTI 1978 - JUNI 1979 UTFÖRDES EN GRUNDLIG RESTAURERING GENOM BL. A. UPPFÖRANDE AV NYTT ALTARE, FLYTTNING AV PREDIKSTOLEN, INLÄGGNINGEN AV GOLVVÄRME, ÄNDRAD BELYSNING SAMT RENGÖRING AV HELA KYRKAN. FRIKOSTIGA GÅVOR SKÄNKTES TILL KYRKANS FUNKTION OCH UTSMYCKNING. PINGSTDAGEN 1979 - DEN 3 JUNI - ÅTERINVIGDES KYRKAN TILL GUDS ÄRA.

Tuschteckning ca 1767.

Altaret

Mot altaret i koret är kyrkorummets alla linjer samlade. I alla tider har det tjänstgjort som "Herrens bord" (1 Kor 10:21), dukat för gästbud med klar anknytning till bordet i salen i övre våningen, där Jesus instiftade nattvarden. En annan välkänd symbol är bilden av altaret som Jesu tron.

I medeltidskyrkan var altaret fristående men 1604 flyttades det intill den dåvarande korväggen. Det gamla altaret ersattes vid restaureringen 1978-79 med ett nytt, fristående centralaltare i form av ett stenbord. Det fick sin placering närmare korrappen. Därmed kan prästen leda gudstjänsten bakom altaret vänd mot församlingen.

Altaret av kalksten från Borghamn.

Ända fram till 1770 var koret omgärdat av ett genombrutet korskrank. Under medeltiden mottogs nattvarden vid detta skrank av de stående nattvardsgästerna. Därefter nyttjades för de knäböjande nattvardsgästerna en altarring. I anknytning till östväggen fick den gamla altarringen en symbolisk tolkning. Det vi ser är ju bara en halv ring. Men för den fromma tanken sluter den sig på andra sidan korväggen. Och där firar de, som gått före oss, den himmelska måltiden tillsammans med oss. Där sjunger "hela den himmelska härskaran" sitt Helig tillsammans med oss som sjunger lovsången i väster.

I valvet ovanför kortrappen hänger det medeltida triumfkrucifixet från 1400-talets förra del (se omslaget sid 3). Själva korset bär avhuggna grenar. Med de avhuggna grenarna vill korset erinra om den gamla legenden, som berättar om hur ett träd växte fram ur Adams grav. Det trädet fälldes i sinom tid, kvistades och blev virke till Kristi kors. På så sätt knyts korset samman med Adam, som gav upphov till arvssynden, och med Kristus, som kom för att frälsa oss från den. Det bruna bakgrundskorset i ek är nytt från 1979 med uppgift att i det stora rummet framhäva själva krucifixet.

I koret fanns på altaret fram till upprensningen efter branden 1757 ett medeltida altarskåp, som i protokollen benämns "wackert". En av gestalterna i altarskåpet var S:ta Anna, bergsmännens skyddshelgon. När korskranket försvann, togs också det brandskadade altarskåpet bort. En ny altarprydnad beställdes av professor Jonas Hoffman vid Konstakademien i Stockholm. Hans monumentala altartavla, som nu hänger på norra väggen strax bakom predikstolen, fanns kvar i koret till 1900, då det gamla korfönstret återöppnades, förstörades och försågs med en glasmålning med motivet "Kristi uppståndelse". På det gamla altaret står på en nygjord sockel en staty av Jesus som den gode herden. Sockeln har fem reliefskulpturer föreställande Dopet, Nattvarden, Jesus välsignar barnen, Förklaringsberget samt Jesus i örtagården.

Bakom det nya fristående altaret står ett processionskors förfärdigat 1979 av konstnären Jörg Jeschke, Falun. Det visar den över döden segrande Kristus - han är inte längre fastspikad på korset. Spikarna sitter nedanför händerna och fötterna.

Väster om dörren till sakristian finns i väggen ett medeltida järnbeslaget skåp med utsökta sniderier i ek från medeltiden. Skåpet är troligen ett sakraments-skåp.

*Jesus,
den gode
herden.*

Sakraments-skåpet.

Dopfunten

Dopfunten är gjord omkring 1500 av det slags kalksten, som kallas Singö-marmor efter ett stenbrott i norra Roslagen. Dopfundens föregångare är okänd. Cuppan (skålen) är rikt dekorerad med rosetter och bladmönster. Av proportionerna framgår att en fotplatta saknas. Till funten finns en doppskål av silver från 1647, skänkt av de bergsmän som undkom oskadda vid ett ras. Från 1951 är det fat av driven koppar som numera täcker dopfundens stora cuppa. Dopfunten hade sin plats längst västerut i kyrkan vid porten till 1658, då den flyttades fram i koret.

Ett särskilt sidokapell inreddes 1979 i det gamla Mariakoret som nu också används som bl a dopkapell. Utsmyckningen i sidokapellet består på vägghpanelen av sex (har en gång varit sju) allegoriska kvinnogestalter, som tidigare troligen suttit på predikstolstaket Dessa erinrar om de tre teologiska dygderna tron, hoppet och kärleken samt om tre av de fyra antika dygderna, nämligen rättvisan, klokheten och måttfullheten.

*Dopets nåd mig ger i tiden
stöd och fäste för min tro,
skänker hopp att efter striden
i Guds himmel finna ro.
När min blick, mitt hjärta brista,
vill jag säga i det siata:
Jag är döpt i Jesu namn;
Fader, tag mig i din famn.*

Sv ps 69:4

Predikstolen

Enligt medeltida föreskrifter skulle det hållas predikan i varje högmässa. Ofta skedde det från en enkel talarstol (ambon). Efter reformationen fick predikstolen en alltmera dominerande utformning, byggd för predikan men också för proklamerandet av överhetens beslut. Kyrkans nuvarande predikstol beställdes i Stockholm redan 1617 men först 1624 kom den på plats. På korgen möter vi figurer föreställande Kristus, de fyra evangelisterna samt två av apostlarna. De är skulpterade i en stil som hörde hemma i Nordtyskland eller i någon av de nordtyska verkstäder som var sysselsatta i Stockholm vid denna tid. Ursprungligen var predikstolen rikt målad och förgylld. Försöket år 1900 att konservera den ursprungliga vackra målningen misslyckades. De figurer som en gång prydde predikstolen ljudtak - taket nödvändigt av akustiska skäl - sitter nu längs väggen i Maria-koret. Under ljudtaket hänger en duva, vilken symboliserar den Helige Ande – detta för att erinra om att Gud själv talar till oss genom sin Ande och sitt Ord i predikan. Timglasat från 1730 fyllde tidigare en praktisk funktion som tidmätare men var också en påminnelse om tidens flykt och en maning till eftertanke.

Silver

Sockenbudskalk och patén från 1766.

Vinkanna från 1646.

Nattvardskärnen är altarets främsta och egentliga prydnad. Sedan 1979 kan kyrkans silverskatt beskådas bakom glas i sakristians förrum. Av den medeltidskalk, som en gång tillhörde "Sancte Örjens gille" på Kopparberget finns sedan 1990 en kopia. Originalen förvaras på Statens historiska museem. Kalken, där nodens sex upphöjningar bär bokstäverna till gudsnamnet på hebreiska och dess 6-passformade fot är försedd med konstfulla inristningar, kompletterades 1994 med en patén försedd med motivet S:t Göran och draken. Den gamla trotzigiska kalken och patén från 1675 har en stramare utformning och kravet på dekorativ skönhet har fått vika för en mer funktionell utformning. Sockenbudskalken med tillhörande patén är från 1766.

Kyrkan äger flera vinkannor. Från 1646 är den cylinderformade kannan. Den var troligen från början en vanlig dryckeskanna som 1657 försågs med pip. Den mindre päronformade vinkannan med drivna ornament och reliefer är från 1679. På dess buk finns tre bibliska scener: fotatvagningen, nattvarden samt Kristus i Getsemane. Den tredje vinkannan är från 1732 och päronformad. På dess lock ligger ett lamm med tretungad segerfana, en mycket vanlig Kristussymbol.

Den äldsta oblatasken är från 1719. Den är till formen 8-kantig och står på 4 veckade kulfötter krönte av änglahuvuden. På locket finns lammet med segerfanan.

År 1647 fick kyrkan ett stort dopfat av de 24 äldste och bergsmännen av tacksamhet för att de undkommit oskadade vid ett svårt ras i gruvan. Fatet har på brädden tre uppstående huvuden samt i övrigt driven, punsad och ciselerad ornering. I botten finns som symbol för Bergslagens verksamhet två bälgar, som blåser liv i en eld.

I övrigt äger kyrkan från 1945 en förgylld brudkrona, som är försedd med olikfärgade stenar och har Bergslagens vapen inkomponerat. Vidare äger kyrkan ett stort antal ljusstakar i silver av vilka de två kraftiga kandelabrarna från 1723 är äldst. Dessa står på tre kulfötter och är försedda med drivna och punsade blad och bandornament.

Textilier

I sakristian finns kyrkans textilförråd samlat. Från äldre tid finns dels mässhakar, dels kalkkläden. Äldst är en mässhake i mörkröd sammet från 1722. På dess baksida finns ett kors krönt med I.N.R.I., inskriptionen på Jesu kors: *J(esus) N(azarenus) R(ex) J(udaeorum)* = Jesus från Nasaret, judarnas konung samt en törnekrona. Under 1800-talet införskaffades en svart mässhake med ett ryggkors av brett vävt silverband och en triangel på framsidan, inneslutande det hebreiska gudsnamnet. Ytterligare två röda mässhakar med guld kors av vävda band och på framsidan trianglar med det hebreiska gudsnamnet hör 1800-talet till. Dessa mässhakar är seklets typiska bidrag till den liturgiska utvecklingen. Under 1800-talets användes bara två liturgiska färger, rött och svart. Nya moderna mässhakar har tillkommit med början från 1925 i violett, grönt och vitt. Likaså stolor - det breda textilband som symboliserar Kristi ok (Matt 11:29f) - i samtliga liturgiska färger.

Till kyrkans återöppnande 1901 fick kyrkan motta ett antependium (en dekor för altarets framsida) i violett kläde med brodyr i gult silke. Brodyren består av Kristussymbolerna A och O ("Jag är begynnelsen och änden") samt XP (begynnelsebokstäverna till det grekiska Christós). På 1940-talet tillverkades två antependier i grönt och vitt linne.

Ljusredskap

Med den ökande läskunnigheten i socknen från senare delen av 1600-talet kom behov av bättre belysning i kyrkan. Efterhand vidgades fönstren och mässingskronor med från en mittstam utgående ljusarmar anskaffades. Mittstammens avslutande glob försågs i förekommande fall med inskrift med namn på givaren. Äldst är ljuskronan med 16 armar i två rader och krönt med en kvinna med en palmkvist. Den inköptes 1667. Sex år senare anskaffades den i mittskeppet helt dominerande ljuskronan med 46 armar i fyra rader och krönt med en dubbelörn. År 1687 inköptes ljuskronan med 20 armar i två rader. Kronan med 30 armar i tre rader skänktes 1728. Mot århundradets slut skänktes ljuskronan med 24 armar i två rader till kyrkan.

Innanför den ståtliga västportalen av glaserat tegel syns ljuskronor. Deras symboliska betydelse var att påminna om glansen i det himmelska Jerusalem (jfr Upp 21:10-13).

Orglar

En orgel har funnits i kyrkan åtminstone sedan 1500-talet och var tidigast placerad i koret. År 1611 byggdes en ny orgel med ett ryggpositiv av orgelbyggaren Paul Müller från Tyskland. Enligt uppgift hade den 16 stämmor och var placerad på gapskullen, dvs på koraläktaren ovanpå sakristian. I samband med flyttning till västra läktaren 1698 utökades den till 26 stämmor. Vid en brand 1757 blev orgeln svårt skadad. En fullständig omarbetning av orgeln ägde rum 1862 av orgelbyggaren Per Larsson Åkerman till 18 stämmor med 2 manualer och pedal.

I samband med den stora restaureringen av kyrkan 1900 flyttades orgeln till norra sidoskeppets östra del nedanför korttrappen. Vid ytterligare ombyggnad 1920 genom J Magnussons orgelbyggeri i Göteborg ändrades fasaden och stämmorna ökades till 32, därav 6 i pedalen. Omdisponeringen 1939 verkställdes av Nils Hammarberg i Göteborg.

Kyrkans nuvarande huvudorgel är byggd av firman Frobenius och Son i Köpenhamn 1963. Den placerades på en nybygd läktare i väster och fick 31 stämmor fördelade på huvudverk, ryggpositiv, bröstverk och pedal. Några av stämmorna i P L Åkermans orgel från 1862 återanvändes. För intonationen svarade firmans grundare Erik Frobenius

År 2000 fick kyrkan ytterligare en orgel, vilken placerades i koret. Den är en historisk orgel och byggd i romantisk stil 1914 av den engelske orgelbyggaren Hill. Orgeln har 10 stämmor fördelade på huvudverk, svällverk och pedal och är unik i sitt slag i Sverige. Den är renoverad och uppsatt av Tostareds Kyrkorgelfabrik och kunde anskaffas först efter betydande frivilliga bidrag.

Orgelns placering i koret är ett led i kyrkomusikernas strävan att skapa närhet till församlingen.

Kororgeln.

Övriga inventarier

Kyrkans förnämsta medeltida klenod är den gamla vesperbilden eller Pietá-skulpturen, som troligen tillhört altarskåpet. Vesperbilden (se omslaget) är en konstnärlig framställningen av händelserna på kvällen efter Jesu korsfästelse. Här sörjer Maria sin döde son i birgittinsk anda vilande horisontalt över hennes knä. Arbetet är tillverkat i Lübeck mot slutet av 1400-talet och samtida med Michelangelos mästerverk i Peterskyrkan.

I Mariakoret finns också en av kyrkans två Maria-bilder. De två bilderna är spegelvända i förhållande till varandra, dock med vissa avvikelser, som tyder på olika händer i samma verkstad. Med ryggarna mot varandra har de bildat en dubbelmadonna med en mandorla, en mandelformad gloria, mellan sig. Stående på månskärnan som den apokalyptiska Jungfrun har de troligen hängt i valvet in till det gamla Mariakoret.

Från 1634 är den förgyllda koppartavlan, som hänger på den södra pelaren näst närmast koret. Centralgestalten är Kristus som världshärskare omgiven av sol, måne och stjärnor samt stående på jordgloben. På skölden överst finns namnet på dåvarande kyrkoherden. Överst på tavlan står: SALVATOR MUNDI / SALVA NOS (Världens Frälsare, fräls oss). Runt tavlan finns i sköldar 21 bomärken med ägarinitialer på bergsmän som stått kyrkan nära. Runt kransen med Kristusbilden står 4 bokstäver "I P S D", som kan betyda JESUS PONTIFEX SUMMUS DEI (Jesus, Guds överstepräst).

Epitafier och tavlor

Kyrkan är rikt utrustad i fråga om konstnärlig kutsmyckning. Helt dominerande är den gamla altaruppsatsens tavla från 1778 som nu hänger på norra väggen. Den monumentala tavlan är ett verk av professorn vid Konstakademien, Jonas Hoffman och har som motiv Jesu nedtagande från korset. Sniderierna och ramen runt tavlan är ett verk av bildhuggaren P L Ljung. Midsommardagen 1780 invigdes altaruppsatsen "Gudi till ära och detta tempel till prydnad".

På den södra väggen hänger två tavlor från mitten av 1700-talet. Den ena tavlans motiv är Kristi dop. Den andra tavlan föreställer Kristus i Getsemane. Här hänger också en tavla föreställande den törnekrönte Kristus bärande sitt kors. Korfönstret samt övriga fönster har efter ombyggnaden 1900 utformats med katedralglas i blyspröjs av firman Neuman & Vogel i Stockholm.

I koret hänger två minnestavlor, epitafier, över under 1600-talet avlidna personer, som tjänat inom bergshanteringen, och försedda med bibelspråk och sentenser. Epitafium kommer av ett grekiskt ord med innebörden "hörande till begravning". Ända fram till 1815 var det tillåtet med begravningar inne i kyrkorna. Gravstenar i kyrkgolvet utmärkte dessa gravar. Längst ner i kyrkans sydvästra hörn finns en illa åtgången gravsten över bergsmannen Olof Olofsson (Stierna) och hans hustru Ingeborg Jönsdotter (Svinhuvud), båda döda 1498. De var föräldrar till den namnkunnige biskopen i Västerås Otto Svinhuvud (1501-1522).

Epitafiet över församlingens kyrkoherde Jonas Germundi Palma är en kopia av originalet i Torstuna kyrka, där Jonas Palma avled 1642.

Klockor

Klockorna i Stora Kopparbergs kyrka är första gången omnämnda i avlatsbrevet från 1471. Kyrkan är tillsammans med Västerås domkyrka den enda kyrkan i stiftet som har fyra kyrkklockor. Redan vid visitationen 1576 får vi veta detta antal. Bergsmännen hade uppenbarligen ingen brist på koppar. I och med tornbygget 1780-81 flyttades klockorna över dit från den gamla klockstapeln.

Om de nuvarande klockorna vet vi att Storklockan, gjuten 1598, blev omgjuten i Falun 1744 av Mäster Isaac Rockman sedan den spruckit vid kungsringningen över drottning Ulrica Eleonora. Den väger 3.820 kg och är stämd i a med överton d.

Anngångsklockan (kallades tidigare Trappklockan eftersom den hängde där trappan mynnade ut i klockrummet) från 1622 och blev omgjuten 1695 i Falun av Gerhard Meyer från Stockholm. Dess vikt beräknas till drygt 2.000 kg och dess slagton är ciss - överton f.

Mariaklockan (kallades tidigare Pinglan) göts i Falun 1628. 1706 göt Gerhard Meyer från Stockholm om den. Klockans vikt är 1.415 kg och dess slagton är d - överton f.

S:ta Anna klockan (numera kyrkans lillklocka) göts 1987 av Bo Bergholtz och ersatte då Mäster Pers klocka. Vikt 1.050 kg, slagton f . - Om Mäster Pers klocka - vikt 2.700 kg och slagton b - berättar inskriptionen på S:ta Anna klockan följande: KLOCKAN FÖRE MIG - MÄSTER

PERS KLOCKA - GÖTS ÅR 1647 * BLEV OMGJUTEN
ÅR 1737 * REPARERADES ÅR 1951 * SPRACK SOM-
MAREN 1986 * UPPSTÄLLD UTANFÖR KYRKAN VID
EN CEREMONI ÅR 1988 DÅ STORA KOPPARBERGS
BERGSLAGS AKTIEBOLAG FIRADE SITT 700-ÅRS
JUBILEUM

1921 elektrifierades klockringningen.
Därmed upphörde den gamla taktringningen
samt trampningen. Trampningen krävde tre
till fyra man för varje klocka.

Urverket till tornuret är tillverkat av Pellas
Erik Persson (1821-1894) i Kråkberg, Mora.
Under sin livstid tillverkade Pellas Erik inte
mindre än 32 tornur.

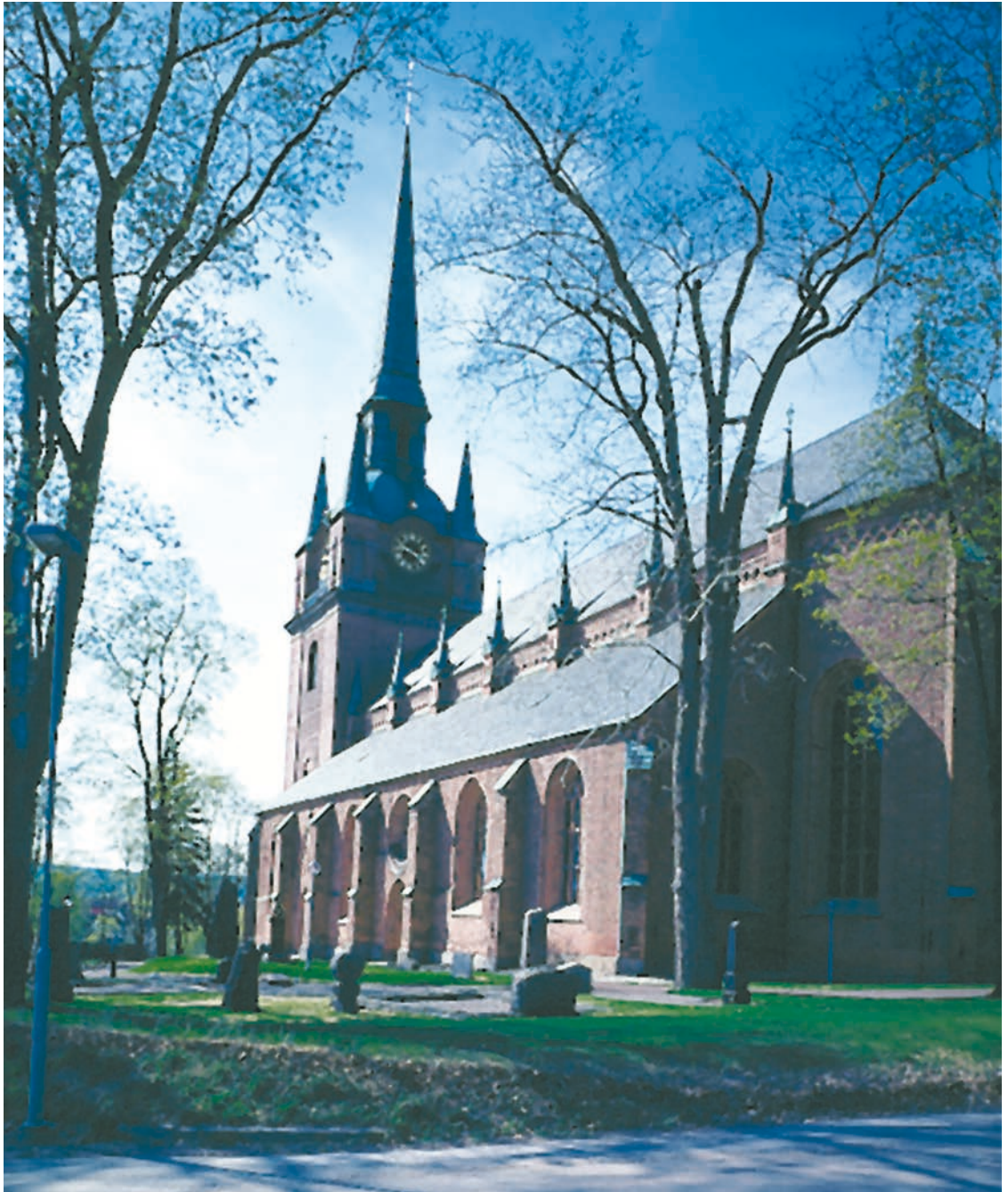

*Kyrkklockorna sjunger ut bäst
vid en utslagsvinkel av högst 90°.*

Kyrkogård

Runt kyrkan ligger den gamla kyrkogården, som i alla väderstreck av gränsas av en stensättning. Fram till 1781 hängde klockorna i en stor klockstapel belägen nordöst om kyrkan. När tornet blev klart revs stapeln. Vid gruvan fanns under medeltiden ett bergsmansgille "Convivium Sancti Georgie in monte cupri" (Sancte Örijens gille) med uppgift att skydda sina medlemmar mot skada av olika slag. Genom riksdagsbeslut i Västerås 1544 upphörde gillenas verksamhet och deras inventarier inlevererades till de kungliga slotten. Gilllestugan i Falun förändras till en materialbod åt kyrkan och fanns i bruk fram till 1680. På gillesstugans plats nordväst om kyrkans kor restes 1934 en minnesvård i form av ett grekiskt kors med två korslagda hamrar. Ett annat minne från gången tid är den samma år söder om kyrkan resta gravvården över gruvdrängen Mats Israelsson, "Fet Mats", som omkom vid ett gruvras och återfanns närmare 50 år senare år 1719 helt igenkännbar och balsamerad av gruvans vitriolvatten.

Källor och litteratur

Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA)

E Börje Bergsman och Börje Östberg "Stora Kopparbergs kyrka i Falun", (i "Med hammare och fackla", 2000)
Gerda Boëthius "Sveriges kyrkor, Dalarna" band II, häfte I, 1941
Ulf Callert "Historik och beskrivning av Stora Kopparbergs kyrka", 1996
Gunnar Ekström "Stora Kopparbergs kyrka - historisk översikt samt vägledning", 1952
Erik Forssman "Medeltida träskulpturer i Dalarna", 1961
Erik Hammarström "Äldre och nyare märkvärdigheter vid Stora Kopparberget", 1789
Ann Mari Karlsson "Stjärnvalv i det senmedeltida Sverige", 1986
Bengt Ingmar Kilström "Bild och symbol", 1983
Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid
Carl Henrik Martling "Den talande tystnaden", 1987
Sven Erik Pernler "Sveriges kyrkohistoria - hög- och senmedeltiden", 1999
Gunnar Redelius "Stora Kopparbergs kyrka", 1981
Tom Söderberg "Stora Kopparberget under medeltiden och Gustav Vasa", 1932

Nr 67. Västerås Stifts kyrkoberivningskommitté.

Fotograf: Gunnar Ridderstedt, Falun. Illustration: Fibben Hald (s 1), Anders Polheimer, Kungliga Biblioteket (s 5).

Grafisk form och produktion: Nils Åberg, Nordreklam AB, Boda Kyrkby.

Tryck: Masterprint, Stockholm 2003.

ISBN 91-973606-9-4